

СПОСОБИ ВІДНОВЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

Негода Ілля Антонович,

orcid.org/0009-0007-6531-7999

помічник судді Господарського суду Київської області

Стаття присвячена з'ясуванню малодослідженого питання корпоративних правовідносин – класифікації способів відновлення корпоративного контролю учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Акцентовано увагу на тому, що частка у статутному капіталі товариства є особливим об'єктом цивільних прав, яка зумовлює виникнення корпоративного контролю. Для відновлення такого контролю застосовуються речово-правові способи захисту через пред'явлення вимог виндикаційного, кондикційного та реституційного характеру.

На підставі комплексного аналізу існуючих теоретичних підходів до класифікації способів захисту корпоративних прав визначено критерії поділу та обґрунтовано їх систематизацію, яка враховує сутність корпоративного контролю учасника товариства. Запропоновано класифікацію способів відновлення корпоративного контролю, з їх поділом, залежно від результату застосування, на три групи: способи охоронно-забезпечувального характеру за допомогою яких підтверджується наявність в учасника корпоративного контролю (відбувається зміна правовідношення шляхом переведення прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі); способи відновлювального характеру, за допомогою яких поновлюється корпоративний контроль учасника (реституція, визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників у такому товаристві, а також зобов'язання надати інформацію, зобов'язання скликати, організувати та провести загальні збори учасників, визнання реорганізації товариства недійсною); присікальні способи (визнання недійсними рішення загальних зборів учасників).

Досліджено доцільність виокремлення самостійного способу захисту як відновлення корпоративного контролю та висновується, що для відновлення корпоративного контролю достатнім є застосування способів захисту, визначених ст. 16 ЦК України.

Ключові слова: способи захисту корпоративних прав, корпоративний контроль, відновлення, частка у статутному капіталі, учасник товариства з обмеженою відповідальністю.

Nehoda Illia. Methods for Restoring the Corporate Control of a Participant in a Limited Liability Company: Problematic Issues of Classification

This article examines an underexplored issue in corporate law, namely the classification of legal remedies for restoring the corporate control of a participant in a limited liability company (LLC). It argues that a share in the charter capital of a company constitutes a distinct object of civil rights, the ownership of which gives rise to corporate control. The restoration of such control is effected through proprietary remedies, including vindicatory, condictionary, and restitutionary claims.

Drawing upon a comprehensive analysis of existing theoretical approaches to the classification of remedies for the protection of corporate rights, the article identifies the principal criteria for their classification and proposes a coherent systematization that reflects the legal nature of a participant's corporate control. It advances a classification of remedies for restoring corporate control according to their legal effect, distinguishing three categories. The first category comprises protective and confirmatory remedies, which establish or confirm the existence of a participant's corporate control by modifying the relevant legal relationship, including the transfer of the rights and obligations of the purchaser of a share in the company's charter capital. The second category

consists of restorative remedies aimed at reinstating corporate control, including restitution, determination of the amount of the company's charter capital and the proportional interests of the participants, orders compelling the disclosure of information, the convening, organization, and holding of the general meeting of participants, as well as the invalidation of the company's reorganization. The third category encompasses preventive remedies, including the invalidation of resolutions adopted by the general meeting of participants.

The article further considers whether the restoration of corporate control should be recognized as an autonomous legal remedy. It concludes that the restoration of corporate control may be effectively achieved through the legal remedies provided for in Article 16 of the Civil Code of Ukraine, without the need to recognize it as a separate remedy.

Key words: corporate law remedies, protection of corporate rights, corporate control, restoration of corporate control, share in the charter capital, limited liability company, Civil Code of Ukraine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку корпоративного права, зокрема діяльності товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), як основної організаційно-правової форми юридичних осіб, створених з метою отримання прибутку, проблема класифікації способів відновлення корпоративного контролю їх учасників має пріоритетне значення. Саме окреслення чіткої системи таких способів безпосередньо свідчить про ефективність захисту корпоративних прав загалом. Хоча й варто констатувати, що сьогодні така система відсутня, що призводить до застосування неефективних способів захисту корпоративних прав учасників таких товариств та, відповідно, до неможливості (у кращому випадку, значної складності) відновлення корпоративного контролю.

У ст. 16 ЦК України закріплено широкий перелік способів захисту цивільних прав, ряд із яких також застосовується для захисту корпоративних прав учасників ТОВ, зокрема й для відновлення корпоративного контролю. Між тим, у ряді наукових публікацій зроблено висновки, що для відновлення корпоративного контролю учасника має використовуватись окремий непоіменований у ст. 16 ЦК України спосіб захисту, – відновлення корпоративного контролю. Зокрема, А. В. Жук вважає, що «відновлення корпоративного контролю є комплексним спеціальним способом захисту, що спрямований на повернення учаснику юридичної особи корпоративного типу можливості своїми рішеннями впливати на діяльність останньої шляхом відновлення права власності на протиправно відібрані від нього корпоративні права» [1, с. 19].

Відсутність у правовій доктрині та правозастосовній практиці єдиного підходу до розуміння не лише сутності корпоративного контролю, але і способів його відновлення, зумовлює потребу з'ясувати: 1) правову природу корпоративного контролю та 2) класифікувати способи його відновлення учасниками ТОВ. Наведене сприятиме застосуванню ефективних способів як захисту корпоративних прав, так і відновлення корпоративного контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню захисту корпоративних прав присвячений ряд дисертаційних досліджень, зокрема М. К. Богуш «Захист прав та інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин», І. М. Галіяна «Захист корпоративних прав учасників господарських товариств: цивільно-правові аспекти», А. В. Киричка «Форми захисту прав учасників господарських товариств» Н. А. Сліпенчук «Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав», Г. Ю. Смірнова «Корпоративні права: особливості здійснення та захисту», а також низка наукових статей О. А. Беляневич, В. Г. Жорнокуй, І. В. Спасибо-Фатєєвої та інших науковців. Проте у вказаних роботах не аналізувалось питання способів відновлення корпоративного контролю та їх класифікації.

Метою цього дослідження є з'ясування загальнотеоретичних підходів до класифікації способів відновлення корпоративного контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Способами захисту цивільних прав є передбачені законодавством засоби, за допомогою яких можуть бути

досягнуті припинення, попередження, усунення порушень права, його відновлення і (або) компенсація втрат, викликаних порушенням права. Класифікація способів захисту цивільних прав є доволі важливим теоретичним питанням з огляду на те, що вибір певного її критерію безпосередньо впливає як на здійснення права, так і на його захист, оскільки визначає ефективність певного способу захисту у конкретній ситуації. Найпоширенішою є класифікація способів захисту цивільних прав як результат та характер наслідків їх застосування для відновлення порушеного права: сукупність способів, застосування яких спрямоване на підтвердження існування відповідного права або на припинення чи зміну відповідного обов'язку; способи, за допомогою яких забезпечується запобігання порушенню права або усунення вже розпочатого неправомірного впливу; способи, що мають на меті відновити порушене право та/або компенсувати завдані у зв'язку з цим втрати [2, с. 237]. Водночас пропонуються й інші підходи. Наприклад, О. А. Беляневич, на основі критерію правового результату, що досягається застосуванням того чи іншого способу захисту, запропонувала таку класифікацію способів захисту корпоративних прав учасників господарських товариств, зокрема акціонерів: 1) способи, використання яких підтверджує або посвідчує право, змінює чи припиняє правовідношення (визнання прав та акції (частки), переведення прав та обов'язків покупця акцій (часток, паїв); 2) способи, використання яких попереджає чи припиняє порушення права (визначення недійсними рішень загальних зборів учасників, наглядової ради тощо); 3) способи, застосування яких відновлює порушене право чи компенсує витрати, завдані у зв'язку з порушенням права (усунення наслідків недійсності правочину, відшкодування збитків, завданих товариству його посадовою особою) [3, с. 16].

У свою чергу, І. М. Галіян запропонував класифікувати спеціальні способи захисту корпоративних прав за видом їх порушення (порушення, що впливають з управління товариством, придбання чи

відчуження частки (акцій) у статутному (складеному) капіталі, прийняття органами товариства рішення, що не відповідає вимогам законодавства або статуту товариства, укладення договорів із порушенням встановленого законодавством та статутом товариства порядку, неправомірного припинення корпоративних прав тощо) на чотири групи: 1) способи захисту порушених корпоративних прав учасників господарських товариств, що впливають з їх участі в управлінні товариством; 2) способи захисту порушених корпоративних прав учасників господарських товариств, що впливають з неправомірного припинення їх участі в товаристві; 3) способи захисту прав на придбання (відчуження) частки у статутному (складеному) капіталі (акцій); 4) способи захисту порушених корпоративних прав учасників господарських товариств, що застосовуються у випадку неправомірного припинення корпоративних прав [4, с. 107–108].

Вважаємо, що зазначені вище класифікації є цінними та відображають цивільно-правову природу корпоративних правовідносин, однак вимагають певного уточнення щодо відновлення корпоративного контролю учасника ТОВ.

При класифікації способів відновлення корпоративного контролю учасника ТОВ потрібно виходити з його правової природи. На думку Ю. М. Жорнокуя «характерними ознаками, що встановлюють специфіку корпоративної організації у рамках конструкції юридичної особи, є: 1) поділ статутного капіталу на частки, що є формою фіксації корпоративних прав; 2) існування відносин участі в управлінні такою організацією» [5; с. 46]. Корпоративні права учасника товариства розщеплюються на дві основні групи: права на частку в статутному капіталі товариства та права з частки. Отже, корпоративний контроль учасника опосередковується майновою участю у формуванні статутного капіталу товариства, оскільки виникає з факту внесення вкладу до статутного капіталу при створенні товариства або з набуттям прав на частку в статутному капіталі, розмір частки у статутному капіталі визначає кількість голосів учасника, яку останній має при голосуванні на загальних зборах учасників, на засіданнях яких

приймаються ключові управлінські рішення щодо діяльності товариства.

З огляду на наявність двох груп корпоративних прав учасників товариства, способи відновлення корпоративного контролю можна класифікувати залежно від виду таких порушених прав на: 1) способи відновлення у разі порушення прав на частку в статутному капіталі, які містять способи захисту, спрямовані на повернення часток у статутному капіталі; 2) способи відновлення, у разі порушення прав з частки в статутному капіталі.

Частка у статутному капіталі товариства є об'єктом широкого кола цивільних правовідносин: насамперед корпоративних, які посвідчують участь у товаристві, а також спадкових, зобов'язальних, речових (поділ спільного майна подружжя), які не мають корпоративної природи, мають різні механізми здійснення цих прав, їх захист, а також юрисдикцію судів, які їх вирішують. Отже, до способів захисту прав на частку у статутному капіталі товариства, що покликані відновити корпоративний контроль учасника, можна віднести визнання правочину недійсним, витребування учасником ТОВ частки (частини частки) у статутному капіталі з чужого незаконного володіння. Наслідком віндикування частки є повернення учаснику відсотку впливу на товариство, який існував до позбавлення прав на частку у статутному капіталі та завершується державною реєстрацією змін до відомостей про склад учасників ТОВ на підставі судового рішення про витребування з володіння відповідача частки у статутному капіталі товариства.

Способами відновлення корпоративного контролю, у разі порушення прав з частки, є переведення прав та обов'язків покупця частки у статутному капіталі товариства, визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників ТОВ, визнання недійсними рішень загальних зборів учасників ТОВ, зобов'язання надати інформацію, зобов'язання скликати, організувати та провести загальні збори учасників, визнання реорганізації товариства недійсною.

Варто зауважити на умовності цієї класифікації, оскільки права на частку та

права з частки утворюють єдиний комплекс прав учасника товариства, порушення права на частку призводить до порушення права з частки. Потрібно ще застерегти, що предмет доказування у справах з однаковими позовними вимогами буде суттєво відрізнятися залежно від підстав втрати корпоративного контролю. Так, «розмиття частки» учасника може мати місце як внаслідок конвертації часток при реорганізації товариства, так й внаслідок невнесення додаткового вкладу при збільшенні статутного капіталу.

Системний поділ способів відновлення корпоративного контролю має здійснюватися за найбільш практично значущим критерієм – за результатом, на який розраховано їх застосування, особливостей порушень, особи порушника та інших факторів, що надасть можливість вибудувати систему способів, що є сукупністю ефективних заходів щодо відновлення корпоративного контролю.

Способи відновлення корпоративного контролю можна поділити на три групи. До першої варто віднести способи, що мають охоронно-забезпечувальний характер і застосування яких дозволяє підтвердити (засвідчити) право: 1) заміна правовідношення (п. 6 ч. 2 ст. 16 ЦК України) та 2) визнання права на частку в статутному капіталі. Метою застосування такого способу захисту як зміна правовідношення є створення умов для реалізації суб'єктивного права. Для відновлення корпоративного контролю спосіб захисту реалізується шляхом переведення прав і обов'язків покупця на привілейовану особу (ст. 20 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»).

До другої групи відносяться способи, які мають відновлювальний характер, вони спрямовані на усунення наслідків правопорушення, повернення сторін у початковий стан або реальне виконання обов'язку. Про використання зазначеного способу йдеться, коли припинення порушення суб'єктивного права та притягнення винної особи до відповідальності недостатньо, а необхідно поновити порушене право у повному обсязі (наприклад, застосувати реституцію) [6, с. 256–257]. До цієї групи спо-

собів належать відновлення становища, що існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків, моральної шкоди, а також визнання права чи правочину недійсним. Виходячи з визначених теоретичних засад та з урахуванням положень ч. 5 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» способами відновлення корпоративного контролю є визначення розміру статутного капіталу товариства та розмірів часток учасників у такому товаристві, а також зобов'язання надати інформацію, зобов'язання скликати, організувати та провести загальні збори учасників, визнання реорганізації товариства недійсною.

Третю групу складають способи, як мають присікальний характер: припинення дій, які порушують право (п. 3 ч. 2 ст. 16 ЦК України) – визнання недійсними рішень загальних зборів, визнання правочину недійсним (п. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Відновлення корпоративного контролю учасника відбувається внаслідок застосування різних способів захисту – шляхом пред'явлення віндикаційного позову, визнання правочину недійсним, визнання недійсними рішень загальних зборів, зобов'язання вчинити дії тощо. Відтак закономірним є питання про те чи можна відновити корпоративний контроль за допомогою одного способу, який може застосовуватись незалежно від підстав порушення або втрати такого контролю. Аналіз наукових публікацій свідчить, що питання існування окремого способу відновлення корпоративного контролю є малодослідженим.

Послідовно закріплює доцільність застосування окремого способу захисту, такого як відновлення корпоративного контролю І. М. Галіян, який зауважує, що «це допоможе розв'язати два взаємопов'язаних між собою питання: 1) повернення власнику втраченої частки (акцій) шляхом застосування реституції чи віндикації; 2) відновлення корпоративних прав, які не могли бути ним реалізовані через втрату корпоративного контролю» [4, с. 127]. Водночас Н. С. Нецька

зазначає, що «вимога про відновлення корпоративного контролю не потребує багатостадійного, послідовного застосування сукупності інших способів захисту, а тому значно полегшує судовий захист прав учасників товариства» [7; с. 71].

Якщо допустити наявність існування окремого непоіменованого у ст. 16 ЦК України способу захисту – відновлення корпоративного контролю, то найперше що слід мати на увазі, що оскільки частка у статутному капіталі є показником ступеню такого контролю, то наслідком його відновлення є присудження частки у процентному відношенні, незалежно від того чи змінювалась її номінальна вартість. Зазначений результат досягається задоволенням позовної вимоги про витребування частки, що може бути наслідком застосування способів захисту, що висновують з чотирьох різних видів позову. Це, зокрема реституційний, віндикаційний, зобов'язально-договірний і кондикційний. Спільним у цих позовів є те, що вони мають спільну позовну вимогу, однак виникають з абсолютно різних правовідносин, мають під собою абсолютно різні підстави та предмет доказування [8, с. 31]. Зауважимо, що зазначені способи захисту використовуються, якщо розмір частки у статутному капіталі не зазнав змін. У випадку зміни процентного виразу частки у статутному капіталі внаслідок збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових вкладів, частка може бути «розмита», що відповідно, призводить до зміни ступеню корпоративного контролю або навіть його втрати. Відповідно, у цих випадках ефективним способом відновлення корпоративного контролю учасника є визначення розміру статутного капіталу та розміру часток, що кореспондується зі способом захисту, визначеним у п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України – відновлення становища, що існувало до порушення.

Висновки. Цивільно-правова природа корпоративних прав зумовлює переважне використання учасниками товариства передбачених ст. 16 ЦК України універсальних способів їх захисту. Аналіз наукових підходів щодо класифікації способів захисту корпоративних прав дає підстави для висновку про те, що класи-

фікація способів відновлення корпоративного контролю має здійснюватись за таким критерієм як результат застосування: правопідтверджуючі, відновлювальні, присікальні. Вибір конкретного способу захисту для відновлення корпоративного контролю обумовлюється характером та змістом порушеного права учасника ТОВ.

Виокремлення окремого способу захисту – відновлення корпоративного контролю на сучасному етапі роз-

витку корпоративних правовідносин не є актуальним, оскільки традиційні способи захисту, визначені у ЦК України та які застосовуються для захисту у речових чи зобов'язальних правовідносинах є достатніми й для відновлення корпоративного контролю. Концепція відновлення корпоративного контролю не замінить речові за своєю сутністю вимоги про повернення частки у статутному капіталі за допомогою вимог реституційного, виндикаційного та кондикційного характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жук А. Відновлення становища, яке існувало до порушення, як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 16–22. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.03>
2. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М.Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
3. Беяневич О. А. Про способи захисту корпоративних прав. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. Випуск 3. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. с. 14–23.
4. Галіян І.М. Захист корпоративних прав учасників господарських товариств: цивільно-правові аспекти : дис. ... докт. філософ. наук : спец. 081 «Право». Київ, 2020. 264 с.
5. Жорнокуй Ю.М. Юридична особа в корпорація : чи доцільно змінювати національні традиції // В кн. Корпоративне право крізь призму судової практики: монографія за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021 с. 30–61.
6. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : Монографія / Луць В. В., Васильєва В. А., Калаур І. Р., Кашина О. В., Кобецька Н. Р., Саракун І. Б.; за заг. ред. В. В. Луця. –Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
7. Нецька Л. С. Про способи захисту корпоративних прав : реалії та перспективи. Охорона корпоративних прав : *матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*, 2011. с. 69–74.
8. Романюк Я.М., Майстренко Л.О. Реституція, виндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного суду України*. 2014. № 10 (170). С. 22–31.

Дата першого надходження статті до видання: 02.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.08.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)